

לא תקם ולא תטר

הרב ארי דוד קאהן

1. ויקרא פרק יט פסוק יח

לֹא-תִקֶּם וְלֹא-תִטֹּר אֶת-בְּנֵי עַמֶּךָ וְאֶהְבֵּת לְרַעֲךָ כְּמוֹךְ אֲנִי ה'.

2. תלמוד בבלי מסכת יומא דף כב עמוד ב

ואמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוּצדק: כל תלמיד חכם תלמוד בבלי מסכת יומא דף כג עמוד א שאינו נוקם ונוטר כנחש - אינו תלמיד חכם. - והכתיב לא תקם ולא תטר! - **הוא בממון הוא דכתיב.** דתניא: איזו היא נקימה ואיזו היא נטירה? נקימה, אמר לו: השאלני מגלך, - אמר לו: לאו. למחר אמר לו הוא: השאלני קרדומך! - אמר לו: איני משאלך, כדרך שלא השאלתני - זו היא נקימה. ואיזו היא נטירה? אמר לו: השאלני קרדומך! - אמר ליה: לא. למחר אמר לו: השאלני חלוקך! - אמר לו: הילך, איני כמותך, שלא השאלתני - זו היא נטירה. - **וצערא דגופא לא:** והא תניא: הנעלבין ואינן עולבין, שומעין חרפתן ואינן משיבין, עושין מאהבה ושמחין ביסורין - עליהן הכתוב אומר ואהביו כצאת השמש בגברתו! - לעולם דנקיט ליה בליביה. - והאמר רבא: כל המעביר על מדותיו - מעבירין לו על כל פשעיו! - דמפייסו ליה ומפייס.

3. רש"י ויקרא פרשת קדושים פרק יט פסוק יח

(יח) לא תקם - אמר לו השאלני מגלך. אמר לו לאו. למחר אמר לו השאלני קרדומך. אמר לו איני משאלך כדרך שלא השאלתני, זו היא נקימה. ואיזו היא נטירה, אמר לו השאלני קרדומך. אמר לו לאו. למחר אמר לו השאלני מגלך. אמר לו הא לך ואיני כמותך, שלא השאלתני. זו היא נטירה, שנוטר האיבה בלבו אף על פי שאינו נוקם:

4. חזקוני ויקרא פרשת קדושים פרק יט פסוק יח

ולא תטר בממון דבר הכתוב, אבל בשל גוף, אינו זקוק למחול לו עד שיפיסנו. לא תקם **במעשה.** ולא תטר **במחשבה.** לא תקם פרש"י, אמר לו השאלני מגלך וכו' וא"ת מאי שנא שאין הקדוש ברוך הוא מזהיר בלאו על אותו שלא רצה על לא דבר להשאל לחבירו כליו ועל זה שיש לו עליו טענה גדולה שלא רצה להשאלו תחלה הזהיר בלאו. וי"ל שהראשון לא הניח להשאל לו אלא מחמת צרות עין שהיה מגלו חביב עליו ואין הקדוש ברוך הוא מכריחו להשאל כליו שלא מרצונו. אבל זה שהיה משאל לו לולי השנאה שהוא רוצה להנקם, אם כן מחמת שנאה הוא עושה כד, לפיכך אמר הקדוש ברוך הוא תנצח האהבה שיש לך עמו את השנאה שיש לך עמו ומתוך כך יבא שלום **בעולם.**

5. ספר המצות להרמב"ם - מצות לא תעשה - מצוה שב

מצוה שב - שהזהירנו משנא קצתנו את קצתנו והוא אמרו לא תשנא את אחיך בלבבך ולשון ספרא לא אמרתי אלא שנאה שהיא בלב אמנם כשהראה לו השנאה והודיעו שהוא שונאו אינו עובר על זה הלאו אבל הוא עובר על לא תקום ולא תטור ועובר על עשה גם כן והוא אמרו ואהבת לרעך כמוך אבל **שנאת הלב הוא חטא חזק יותר מן הכל:**

6. רמב"ם יד החזקה - הלכות דעות פרק ז

(ז) הנוקם מחבירו עובר בלא תעשה שנאמר לא תקום ואע"פ שאינו לוקה עליו דעה רעה היא עד מאד אלא ראוי לו לאדם להיות מעביר על מדותיו **על כל דברי העולם שהכל אצל המבינים דברי הבל והבאי ואינן כדי לנקום עליהם** כיצד היא הנקימה אמר לו חבירו השאלני קרדומך אמר לו איני משאלך למחר צריך לשאול ממנו אמר לו חבירו השאלני קרדומך אמר לו איני משאלך כדרך שלא השאלתני כששאלתי ממך הרי זה נוקם אלא כשיבוא לו לשאול יתן **בלב שלם** ולא יגמול לו כאשר גמלו וכן כל כיוצא באלו וכן אמר דוד **בדעותיו הטובות** אם גמלתי שולמי רע ואחלצה וגוי:

(ח) וכן כל הנוטר לאחד מישראל עובר בלא תעשה שנאמר ולא תטור את בני עמך כיצד היא הנטירה ראובן שאמר לשמעון השכיר לי בית זה או השאילני שור זה ולא רצה שמעון לימים בא שמעון לראובן לשאול ממנו או לשכור ממנו ואמר לו ראובן הא לך הריני משאילך ואיני כמותך לא אשלם לך כמעשיך העושה כזה עובר בלא תטור **אלא ימחה הדבר מלבו ולא יטרנו שכל זמן שהוא נוטר את הדבר וזוכרו שמה יבא לנקום לפיכך הקפידה תורה על הנטירה עד שימחה העון מלבו ולא יזכרנו כלל וזו היא הדעה הנכונה שאפשר שיתקיים בה יישוב הארץ ומשאם ומתנם של בני אדם זה עם זה:**

7. רמב"ם יד החזקה - הלכות תלמוד תורה פרק ז: יג

.... אע"פ שיש רשות לחכם לנדות לכבודו אינו שבח לתלמיד חכם להנהיג עצמו בדבר זה אלא מעלים אזניו מדברי עם הארץ ולא ישית לבו להן כענין שאמר שלמה בחכמתו גם לכל הדברים אשר ידברו אל תתן לבך וכן היה דרך חסידים הראשונים שומעים חרפתם ואינן משיבין ולא עוד אלא שמוחלים למחרף וסולחים לו וחכמים גדולים היו משתבחים במעשיהם הנאים ואומרים שמעולם לא נידו אדם ולא החרימוהו לכבודן וזו היא דרכם של תלמידי חכמים שראוי לילך בה במה דברים אמורים כשבזהו או חרפהו בסתר אבל תלמיד חכם שבזהו או חרפו אדם בפרהסיא אסור לו למחול על כבודו ואם מחל נענש שזה בזיון תורה אלא נוקם ונוטר הדבר כנחש עד שיבקש ממנו מחילה ויסלח לו:

8. ספר החינוך מצוה שלח - שלא להונות אחד מישראל בדברים

(א) שלא להונות אחד מישראל בדברים, כלומר שלא נאמר לישראל דברים שיכאיבוהו ויצערוהו... שורש מצוה זו ידוע, כי הוא לתת שלום בין הבריות, וגדול השלום שבו הברכה מצויה בעולם וקשה המחלוקת, כמה קללות וכמה תקלות תלויות בו. מדיני המצוה, ... שלא להכאיב הבריות בשום דבר ולא לביישם, והפליגו בדבר עד שאמרו [שם] שלא יתלה עיניו על המקח בשעה שאין לו דמים... ואולם לפי הדומה, אין במשמע שאם בא ישראל אחד והתחיל והרשיע לצער חבירו בדברים הרעים שלא יענהו השומע, שאי אפשר להיות האדם כאבן שאין לה הופכים, ועוד שיהיה בשתיקתו כמודה על החירופין, ובאמת לא תצוה התורה להיות האדם כאבן שותק למחרפיו כמו למברכיו, אבל תצוה אותנו שנתרחק מן המדה הזאת, ושלא נתחיל להתקוטט ולחרף בני אדם, ובכן ינצל אדם מכל זה, כי מי שאינו בעל קטטה לא יחרפוהו בני אדם, זולתי השוטים הגמורים, ואין לתת לב על השוטים. ואם אולי יכריחנו מחרף מבני אדם להשיב על דבריו, ראוי לחכם שישב לו דרך סלסול ונעימות ולא יכעס הרבה, כי כעס בחיק כסילים ינוח, וינצל עצמו אל השומעים מחירופיו וישליך המשא על המחרף, זהו דרך הטובים שבבני אדם. ויש לנו ללמוד דבר זה, שמותר לנו לענות כסיל, לפי הדומה, מאשר התיירה התורה הבא במחותרת להקדים ולהורגו, שאין ספק שלא נתחייב האדם לסבול הנזקין מיד חבירו, כי יש לו רשות להנצל מידו, וכמו כן מדברי פיהו אשר מלא מרמות ותוך, בכל דבר שהוא יכול להנצל ממנו.

ואולם יש כת מבני אדם שעולה חסידותם כל כך שלא ירצו להכניס עצמם בהוראה זו להשיב חורפיהם דבר, פן יגבר עליהם הכעס ויתפשטו בענין יותר מדי, ועליהם אמרו זכרונם לברכה [שבת פ"ח ע"ב] הנעלבין ואינם עולבין, שומעין חרפתם ואינם משיבין, עליהם הכתוב אומר [שופטים ה', ל"א] ואוהביו כצאת השמש בגבורתו.

9. שולחן ערוך חושן משפט סימן תכא סעיף יג

שנים שחבלו זה בזה, אם חבל האחר בחבירו יותר ממה שחבל בו הוא, משלם לו במותר נזק שלם. ודוקא שהתחילו שניהם כאחד, או לאחר שחבל בחבירו חזר גם הוא מיד וחבל בו; אבל אם התחיל האחד, השני פטור, שיש לו רשות לשני לחבול בו כדי להציל עצמו. וכן הוא לענין גידופים וביושים, המתחיל פורע הקנס (הגהות מרדכי דקידושין). ראובן שהכה לשמעון, וחזר שמעון ובא להכותו לראובן, ובאתה אשתו של ראובן

והחזיקה בשמעון, והוא נתק ידיו והכה אותה, פטור (מהרי"ו סימן כ"ח). (וע"ל סוף סימן תכ"ד איש ואשה שחבלו זה בזה). ומיהו צריך אומדן אם היה יכול להציל עצמו בחבלה מועטת וחבל בו הרבה, חייב. (ודוקא לענין חבלה שמשלם לו ד' דברים, דהוי כאדם המזיק בשוגג; אבל פטור על הבושת, דהא לא כיון לבייש. ולכן המכה חבירו, וחבירו קראו ממזר, פטור, שנאמר: והיה כי יחס לבבו וגו' (דברים יט, ו). וכן אם אחד קרא לחבירו גנב, והוא אומר לו: אתה מכזב כממזר, או קראו ממזר, פטור מהאי טעמא) (מהרי"ו סימן כ"ח וסימן ס'). וכן הדין באדם הרואה אחד מישראל מכה חבירו, ואינו יכול להצילו אם לא שיכה המכה, יכול להכותו, כדי לאפרושי מאיסורא. הגה: וכן מי שהוא תחת רשותו, ורואה בו שהוא עושה דבר עבירה, רשאי להכותו ולייסרו כדי להפרישו מאיסור, ואין צריך להביאו לבית דין (ת"ה סי' י"ח /רי"ח/).

10. סמ"ע סימן תכא

כד] חזר גם הוא מיד כו'. גם בטור [סעיף י"ט] כתב כאן כהאי לישראל ז"ל, או לאחר שחבל זה בחבירו חזר גם הוא מיד וחבל בו, אבל כו'. ובפרישה כתבתי דלכאורה נראה דהאי מיד ט"ס הוא, דאם השני חזר וחבלו מיד בעודו בחימום הוא פטור, וגם לעיל בסוף סימן ת"ב בשני שוורים לא כתבו הטור ומור"ם לתיבת מיד, אלא ז"ל, או לאחר שנפרדו זה מזה חזר השני כו', ושניהן נשנו בפרק המניח [[ב"ק] דף ל"ג [ע"א]] במשנה אחת, גם באשר"י שם [דף קל"ב ע"א [פ"ג סי' י"ג]] לא כתב תיבת מיד, אלא ז"ל, או לאחר זמן שחבל זה כו', ור"ל לאחר זמן שכבר נפרדו זה מזה ועבר חימומן. ודוחק לומר שגירסת הטור היתה באשר"י כאשר כתב כאן, ומחלק בין שוורים לאדם שאדם הוא מועד לעולם, וס"ל דבשני בני אדם אף דהתחיל האחד מ"מ אם פסק אותו אחד אף שעדיין השני המוכה בחמימותו אם חזר וחבלו גם הוא להראשון דחייב דה"ל להעמידו בדין על הכאתו, משא"כ בשני שוורים דאין שייך זה, משו"ה כתבו שם דתלה באחר שנפרדו וכאן בשני בני אדם כתבו או לאחר שחבל זה בחבירו, פירוש, ופסק מלהכותו, אם חזר גם הוא מיד, פירוש אפילו בעודו בחמימותו וחבל בו חייב גם הוא, ומ"ש אם התחיל האחד השני פטור, ר"ל הראשון התחיל במריבה וירא השני שיחבול בו, וכדי להציל נפשו מההכאה חבל בהראשון, או שכבר חבל בו הראשון וירא שיחבול בו עוד וקידם וחבל בהראשון כדי שלא יחבלו עוד, פטור, דאין הלשון סובל פירוש זה. וגם קשה מני"ל להרא"ש והטור לחלק בזה מאחר דהמשנה השוותן יחד, גם בקיצור פסקי הרא"ש כתב שניהן בלשון אחד. לכן נראה דט"ס הוא, וה"ג בדברי הטור והמחבר, או לאחר זמן שחבל זה בחבירו חזר גם הוא וחבל בו, אז החיוב על שניהן ומשלם במותר נזק שלם, אבל אם התחיל האחד וחזר השני וחבל בו מיד, השני פטור, והיינו כלישנא דהרא"ש דפרק המניח הנ"ל ודוק. והשתא אתי שפיר הא דמסיק מור"ם וכתב אדברי המחבר ז"ל, וכן הוא לענין גידופים כו', עד וכן אם קרא לחבירו גנב והשני קראו ממזר דפטור, ולא מחייבין להשני משום דהיה לו לתבעו בדין ודוק. ועיין מ"ש מור"ם שם בסימן ת"ב תמיהה על המחבר, ששם סתם ולא חילק כלל וכאן חילק וכתב דאם האחד התחיל השני פטור, וכתבתי שם [סק"ד] ישוב נכון ולק"מ ע"ש:

11. ספר באר מים חיים - הלכות לשון הרע - פתיחה - לאוין

(ח-ט) ולפעמים וכו' בלאו דלא תקום וכו'. והוא נמנה לכל מוני המצות. ומה שכתבתי בפנים בדבר שאילת ממון שז"ל הגמרא ... ומה שכתבתי בפנים והיוצא בזה הוא משום דבאמת הא דנקט הגמרא השאילני מגלך או קרדומך לאו דוקא דה"ה לכל הטובות אשר בין אדם לחבירו אסור לנקום או אפילו לנטור בלבנו בלבד דכן כתב הר"א ממיץ בהספר יראים שלו וז"ל במצוה קצ"ז (בס"י השלם מ') מנלן דבממון משתעי קרא ולא בדברים. צא ולמד מ"ג מדות שהתורה נדרשת בהן במה הכתוב מדבר בממון פעולת שכיר עשק וגזל פרט גניבה כחש ממון ושקר. ולא דוקא שאילת כלים, דהא לאו כלים כתיב בקרא, אלא אפילו שאר ממון דלאו כלים נינהו למדנו שמוזהרין ישראל שלא

למנוע לעשות צדקה וגמ"ח בממון בשביל שלא עשה הוא עמו כהוייתו שזו היא נקימה וגם מוזהרין וכו' שזו היא נטירה עכ"ל. ומה שכתבתי בפנים על הנטירה שבלב על הלאו דלא תטור **כן כתב רבינו יונה בשערי תשובה** במאמר ל"ח דאין העונש בזה על הדיבור אלא על נטירת הלב, וכן כתב בספר החינוך במצוה רמ"ב וז"ל שם אפילו בזכירת חטאו בלב לבד נמנענו עכ"ל. וכן מוכח מהרמב"ם בסוף הלכות דיעות שכתב דצריך שימחה הדבר מלבו. ומה שכתבתי בפנים לענין לא תקום ולא תטור הוא שייך בכל האופנים ורק להמספר, ואולם אם המקבל סייע בהסיפור ונהנה ממנו עבור שלא הטיב עמו ג"כ גם הוא עובר בלא תקום ולא תטור:

12. ספר באר מים חיים - הלכות לשון הרע - פתיחה - לאוין

אבל מדברי ספר החינוך במצוה רמ"א משמע דמה"ת נאמרו הלאוין דלא תקום ולא תטור אפילו אם ציערו צער הגוף ... מכל אלו מוכח דעת החינוך דמה"ת אסור לנקום ולנטור בכל גווני אח"כ, רק בשעת מעשה מותר להשיב על חירופין מן הדין, רק משום מצוה ומדה טובה בעלמא אמרו הנעלבים ואינם וכו' שומעין חרפתם ואינם משיבין וכו' וכל המעביר על מידותיו מעבירין לו על כל פשעיו כמ"ש החינוך במצוה של"ח עיי"ש. וסברא נכונה היא דבעת מעשה החירוף א"א בטבע האדם להיות כאבן שאין לה הופכין אם לא מי שברכו ה' במידות קדושות וכמ"ש החינוך במצוה של"ח עיי"ש, אבל אח"כ שכבר נח רוגזו אסרה התורה להעיר רוחו ולנקום ממנו ואפילו רק לנטור השנאה בלב אסור אלא בהרחב זמן מעט אח"כ צריך לשכוח הדבר מלבו וכהאי גוונא איתא בח"מ בסימן תכ"א סיי"ג בהגה"ה במ"ש וכן הוא לענין גידופים וביושים המתחיל פורע הקנס שמדמה דין זה לדין הנזכר שם במחבר ועיי"ש בסמ"ע שהוא ממש כסברתנו הנ"ל. אבל צ"ע מה יעשה בגמרא יומא הנ"ל שמחלק בין צער הגוף לדבר שבממון וגם על הרמב"ם יש תימה שלא העתיק דבר זה להלכה משמע שגם הוא ס"ל כהחינוך **דאסור בכל גוונא** ...

ספר אהבת ישראל - פרק ב

עוד חמור עון זה משאר עונות, מפני שגורם לו לאדם לכמה עונות אחרים, דהיינו, מחלוקת, ולשון הרע, ורכילות, ואונאת דברים, והלבנת פנים, ולהוצאת שם רע, ולפעמים לרציחה ממש, וכדאיתא בספרי, עבר אדם על לא תשנא סופו לבא לידי לא תרצח שכן כתיב (דברים יח) וכי יהיה איש שונא לרעהו וארב לו וקם עליו והכהו נפש, וכן הריגת הבל היתה גם כן ע"י שנאת חנם של קין. כללו של דבר כל הצרות שבעולם תחילתן ועיקרן הן על ידי שנאת חנם: עוד בא וראה כמה הקפידה התורה על לאו זה של שנאת חנם, מצינו בענין הלאו של לא תטור שאחז"ל, איזו נטירה, אם אומר אדם להבירו השאילני קרדומך ואמר לו לאו, לימחר אומר לו השאילני מגלך, אומר לו - הא לך, ואיני כמותך שלא השאלתני, זו היא נטירה. הרי חזינן דאף שמשאיל את החפץ שמבקש ממנו, אם רק אמר לו איני כמודך שלא השאלתני, הוא עובר על לאו דלא תטור, דגלי דעתיה שהשנאה טמונה בלבו על חבירו: עוד איתא בגמ' (סנהדרין כ"ז ע"ב) דמי שלא דיבר עם חבירו מחמת איבה שלושה ימים נקרא שונא, ופסול לדון לו דין, בין לרבנן ובין לר' יהודה עיי"ש. והנה מצוי מאד בין אנשים, שלפעמים בשביל סכסוך דבר קטן שהיה ביניהם יש להם תרעומת זה על זה, אף ששנאה גמורה אינה נראית ביניהם, אך מכל מקום אינם רוצים להפגש יחד, ובלשון בני אדם נקרא ענין זה שאינו שוה בשוה עמו, אבל באמת הרי חזינן מגמרא הנ"ל שבענין כזה נקרא שונא ועובר על לאו דלא השנא את אחיך בלבבך. ועל כן צריך האדם שיתבונן בדבר זה, שאפשר שבשביל דבר קטן יכשל האדם בעון החמור הזה, שהוא נורא מאוד:

היוצא מדברינו, צריכים אנו מאד מאד לראות לתקן את העון המר הזה שהוא הגורם העיקרי לאריכות גלותנו, וה' הטוב יתן בלבנו להסיר השנאה מלבנו, ולא תעלה קנאת אדם על לבנו ולא קנאתנו על אחרים, ונזכה לביאת משיח צדקנו ולבנין בית תפארתנו במהרה בימנו אמן: